

Politička analiza

Analiza 2/11

Sarajevo, mart/ožujak 2011.

Politička analiza

*Revolt u arapskim zemljama –
promjene ili samo obećanja*

Vanjskopolitička
inicijativa BH

Sadržaj

Revolt u arapskim zemljama – promjene ili samo obećanja	1
Ulica i demonstracije ne rješavaju suštinske probleme, ali otvaraju suštinska pitanja	2
Sijanje iluzija kao mogući izvor novih frustracija	2
Uzroci revolta – od demografije do geopolitike	3
▪ Specifičnosti svake zemlje	3
▪ Zajednički razlozi	3
Šta su zahtjevi demonsternata?	5
▪ Egipat	5
▪ Libija	6
▪ Jordan	6
Ko su pokretači demonstracija	6
Demokracija ili Islam – lažna dilema?	7
U kom pravcu se događanja mogu dalje razvijati?	8
Zaključak – zajednički imenitelj je 'novi duh otpora'	10

Ovu nezevisnu analizu je pripremila Vanjskopolitička Inicijativa BH (VPI BH) uz finansijsku pomoć Friedrich Ebert Fondacije. Pogledi izneseni u ovoj analizi su stoga pogledi VPI BH i ni u kojem slučaju ne oslikavaju poglede Friedrich Ebert Fondacije.

Kontakt: info@vpi.ba www.vpi.ba

Uz podršku:

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Revolt u arapskim zemljama – promjene ili samo obećanja

Socijalni i politički pokreti stotina hiljada stanovnika arapskih zemalja s početka 2011. godine nisu ni blizu svoga kraja, a već su donijeli izvjesne promjene u Egiptu i Tunisu, načeli unutrašnju stabilnost Jemena i u različitoj mjeri uzdrмали Bahrein, Jordan, Libiju, Alžir, djelomično Irak, Kuvajt i Maroko. S ovim događanjima vremenski koincidiraju i nemiri u Iranu i Albaniji, iako izvan ove regije.

Nakon početnih uzroka lociranih prvenstveno u socijalnoj sferi,¹ protesti koji su prema dosadašnjim dosta pouzdanim procjenama različitih obavještajnih službi na ulice izveli između 500 i 700 hiljada ljudi² prelili su se na teren zahtjeva s različitim ciljevima: od promjena vlasti i vladara, zahtjeva za temeljne ustavne, političke i ekonomske reforme, za demokratizaciju, ljudska prava i slobode, do zahtjeva za suštinsko preispitivanje vanjskopolitičkih i geostrateških pozicija država i vlada, ukupnog koncepta i načina realizacije različitih interesa u regiji itd. Za sada suzdržano i bez strateške osmišljenosti postavljen je zahtjev za preispitivanje odnosa s Izraelom, a u medijima, uglavnom, otvorena su i pitanja odnosa religije i vlasti.

Povodom svih ovih zbivanja, koja po svojim zahtjevima, izvedbi i već realiziranim dometima ipak ne mogu imati zajednički imenitelj ni zajedničku artikulaciju, uočljiva je razlika između medijskih interpretacija i zaključaka koje nude racionalni pokazatelji te očigledni rezultati u stvarnosti. Ne negirajući činjenicu da stepen iskazanog revolta i sinhroniziranost bunta na skoro cijelom tom prostoru apsolutno iskače iz dosadašnje prakse, pasivnosti i letargije koje su obilježavale minule decenije u odnosima naroda i režima u svim spomenutim državama, racionalna analiza pokazuje slijedeće: sve što se do sada desilo po dosegnutim ciljevima³ ne može se nazvati revolucijom. Osim u slučaju Tunisa, gdje je pad režima i bijeg prethodnog lidera ostavio iza sebe potpuni košmar i dezorijentaciju, ni u jednoj spomenutoj zemlji režim nije srušen, demonstracije, uz više ili manje krvi i brutalnosti vojske i policije, još uvijek ne proizvode krajnje tražene efekte, a najveći praktični dometi su u pojedinim slučajevima, osim Libije gdje se krajnji ishod još ne nazire, tek data obećanja (Tunis, Egipat, Jemen) i djelomično realizirane promjene (Jordan). U poređenju sa zahtjevima za potpune promjene u sistemima i režimima, navedene promjene se mogu nazvati više kozmetičkim nego revolucionarnim.

Na drugoj strani, dosadašnji potresi u svim arapskim zemljama na najdirektniji način do sada ukazali su na realne društvene, političke, ekonomske i sistemske probleme, na socijalnu nepravdu i dramatično raslojavanje koje je izvor ogromne i ubrzano rastuće frustracije za koju će se odgovori morati pronalaziti mnogo brže, djelotvornije i s jasnijim rezultatima nego do sada. Istovremeno, osjećanje u najširim masama da postojeći režimi nisu nedodirljivi objektivno je materijalizirano kao nova snaga koju će ubuduće biti mnogo teže stavljati "pod kontrolu" nego do sada.

¹ Demografska eksplozija, visok stepen nezaposlenosti posebno među mladima, galopirajući rast cijena hrane, stanovanja, energije itd.

² Ne i "milione" kako su javljali mediji.

³ Iako ne mora tako i ostati, vidljivi ciljevi za sada su rušenje bivšeg režima, instaliranje nove političke formacije u vlasti, temeljna promjena ustavnih struktura država u kojima su na sceni protesti, poraz dosadašnjih vladajućih struktura.

Ulica i demonstracije ne rješavaju suštinske probleme, ali otvaraju suštinska pitanja

Ulica i demonstracije nisu riješili i teško će riješiti suštinske probleme u polufeudalnim društvima i odnosima, ali činjenica iskazanog nezadovoljstva od sada će se morati ozbiljno ukalkulirati u buduću politiku vladanja. Istovremeno, na dnevni red centara odlučivanja u svjetskoj zajednici ozbiljno su postavljena i pitanja daljnje realizacije nekih globalnih ciljeva, poput načina djelovanja u procesima demokratizacije, ostvarivanja ljudskih prava i sloboda, prava na specifičnosti mimo "globalnih standarda" definiranih na temelju jednog svjetonazora. Otvorena je ozbiljna dilema: kako uskladiti modeliranje vlasti i režima u zemljama u kojima treba braniti značajne geostrateške interese s eksplozivno iskazanom namjerom naroda tih zemalja, mada ne i do kraja realiziranom – da vlast biraju sami.

Aktualni događaji pokazali su i teško prikrivana neslaganja unutar zemalja koje na Bliskom istoku brane svoje interese u pogledu prilagođavanja dramatično iskazanim zahtjevima demonstranata. Uočljivo je bilo ovom prilikom na Zapadu i nerijetko veliko odsustvo razumijevanja historijskih okolnosti, geneze i razloga bunta, mentaliteta i raspoloženja Arapa. Vidljivo je priklanjanje stereotipima, ideološkim trendovima u tumačenju islama, neutemeljeno nagađanje o budućem razvoju situacije i posljedicama aktualnih dešavanja, sve do sinhroniziranih političkih i medijskih „prijetnji“ u slučaju da „pobijedi ulica“.

Posebno upečatljivo ostaje sataniziranje unaprijed proglašavane „pobjede islama nad sekularizmom“ u zemljama bunta, mada objektivno čitanje činjenica iz tzv. revolucionarnih događanja na ulicama arapskih gradova ne ukazuje uopće na presudno organizirano prisustvo i ulogu islamističkih organizacija i pokreta. Uostalom, u većini spominjanih država režimi ni do sada nisu bili sekularni na način na koji se to razumijeva na Zapadu.

Sijanje iluzija kao mogući izvor novih frustracija

U vezi s Egiptom može se govoriti o prilično neprikrivenom vojnom udaru u kojem su osnovni elementi sasvim jasni, a situacija ostaje suštinski ista: vojska je sačuvala postojeći sistem i učvrstila svoju poziciju u njemu, sada je jača nego ikada, predsjednik je otišao živ i zdrav, ustav je ukinut, parlament raspušten, a demonstranti se razišli vjerujući da su pobijedili i da će vojska otvoriti put ka demokraciji. Hoće li, tek će se vidjeti. Realna je procjena da se nikakva promjena neće desiti u mjeri koja bi ugrozila dominantnu poziciju vojske, a preko nje i interes SAD-a, pa tako i Izraela. A sve to u zamjenu za mir u Egiptu. Geostrategija u ovom ključnom slučaju od kojeg mnogo šta zavisi i u susjedstvu nije promijenjena. Mnogi elementi i nijanse neće biti isti, ali suština hoće.

Iako nedovršena, dosadašnja dešavanja su pokazala značajnu jednostranost u čitanju arapskih zbivanja, naročito pod pritiskom političke propagande i medija na Zapadu. Na jednoj strani je nametnuti strah od islama i u tom kontekstu uspostavljanje vještačke dileme: neizvjesna demokracija s islamom - ili - sigurni mir s totalitaristima. Pri tome je najmanje bilo analiza koje su ukazivale na činjenicu da demokracije doista nije bilo, da objektivni organizacijski i operativni kapaciteti pa i ambicije tzv. islamista nisu dovoljni ni usmjereni ka osvajanju vrhova formalne vlasti. Jasno je također da postojeći model „totalitarizma koji brani sekularizam“ nije više dovoljan za održavanje mira i čuvanje globalnih interesa kao što je, eventualno, bilo do sada.

Istinskom rasvjetljavanju ovih zbivanja nije doprinijela ni naglašena euforija kojom se u većini reakcija u arapskom svijetu nekritički sudi o stvarnim dometima aktualnih zbivanja. To sijanje iluzija o rezultatima koje će narod preko noći ostvariti na ulici može u značajnoj mjeri već sutra postati izvor nove frustracije zbog njihovoga neostvarivanja. Vjerovanje da će temeljni

geostrateški interesi svjetskih centara, na čijoj se odbrani zasnivala čitava arhitektura bliskoistočnih odnosa i arapskih režima minulih decenija, biti drastično redefinirani zbog aktualnih dešavanja – nerealna je. Samim tim je i opasna za trezvena promišljanja o budućnosti regije koja, izvjesno je, traži promjene. Ono što je već vidljivo jeste da će se promjene morati dešavati i u strateški političkoj, institucionalnoj i ekonomskoj sferi, u načinu vladanja i uspostavljanju drugačijih standarda na terenu demokracije, ljudskih prava i sloboda. U pitanju je proces koji će dugo trajati a koji je, pored ostaloga, direktno ovisan i od globalnih zbivanja u svijetu poput onih vezanih za demografiju, hranu, energiju itd.

Uzroci revolta – od demografije do geopolitike

Analiza ključnih momenata iz prošlosti na kojima je stvorena političko-socijalna realnost u arapskom svijetu mora uzeti u obzir mnogo više elemenata nego što to dozvoljavaju dnevni pragmatični zaključci. Tu nisu dovoljne samo mnoge TV-kamere koje „vole ulicu i spektakl“, ali ne uvažavaju utemeljenu analizu izvora, dometa, limita, realnosti, predrasuda i interesa. Ništa što se desilo do sada nije došlo iznenada i mimo dugotrajnog procesa, niti može biti artikulirano do kraja ukoliko se ne raščiste neke notorne činjenice i ne uzmu kao relevantna saznanja o stvarnim, a poprilično različitim povodima, interesima, snagama i ciljevima ovog pokreta demonstirana u različitim pravcima. Oni su u zavisnosti i od odnosa snaga i istinske relevantnosti svih „igrača“ na sceni – domaćih i inozemnih.

Specifičnosti svake od spomenutih zemalja

Demonstracije na ulicama Tunisa, potom Egipta, Jemena, Jordana, Alžira, Bahreina, Libije i Kuvajta u početku su pokrenute zbog izrazito otežanih uvjeta svakodnevnog života, nezaposlenosti i enormno podignutih cijena, posebno hrane, stanovanja i energije. Međutim, odmah nakon prvih demonstracija na ulicama Tunisa, u kojem se režim raspao gotovo istoga časa, izazvane reakcije u drugim državama, a posebno u Egiptu, pokazuju sve specifičnosti od zemlje do zemlje. Mnogi formalni zahtjevi pobunjenog naroda su isti, ali su okolnosti, povodi za frustracije, motivi pojedinih grupacija i njihov sastav, okolnosti nemira, način reagiranja vlasti i širi kontekst – različiti. Tačno je da je nakon artikuliranja zahtjeva demonstirana – u Jordanu (socijalni i politički) i Jemenu (vlast, ali i separatizam juga) značajan motiv za demonstracije, potom u Alžiru (ljudska prava, posao, ali i rivalstvo na vrhu zemlje u borbi za vlast), Bahreinu (odnos većinskih šiita i manjinskih vlastodržaca sunita) i Libiji (autokracija, socijalni i politički) – postalo jasno da su razlozi za nezadovoljstvo mnogostruki i značajni, da se gomilaju veoma dugo i odnose na cjelokupan sistem u kojem arapski svijet preživljava. Oni su doveli do eksplozivne i nagomilane frustracije, a ciljaju ka suštinskim, temeljnim i dugoročnim promjenama u društvu.

Zajednički razlozi

Najuočljiviji su slijedeći zajednički razlozi koji su doveli do temeljnoga nezadovoljstva i frustracija pretvorenih u bijes.

Demografija. U Egiptu je u 25 godina povećan broj stanovnika za trećinu: od 50 miliona 1985. do 83 miliona 2010. Uz to, prosjek starosti u zemlji je 24 godine a ova struktura, mada po definiciji najobrazovanija, socijalno je najugroženija.

Nezaposlenost, prije svega mladih. Nezaposlenost u ovoj populaciji se kreće od 25 do 30 posto u većini zemalja, a u Libiji je čak 40-45 posto. Osjećaj besperspektivnosti u ovakvim uvjetima je snažan motiv za nezadovoljstvo.

Cijene životnih namirnica, hrane i stanovanja. Uz ovakav tempo rasta broja stanovnika kakav

je u arapskim zemljama proporcionalno opadaju i životni resursi za čije adekvatno obnavljanje zemlje neuređenih ekonomija nemaju odgovor. Na krizu hrane i galopirajući rast cijena hrane utječu i sve ubrzanije i očiglednije klimatske promjene koje, kako kažu naučnici, posebno ubrzano pogađaju liniju „suše“ koja vodi od Rta Horn u Africi, preko Crvenog mora, Jemena, Irana, Iraka i Afganistana do Pakistana.

Autokratski sistemi. Dobivajući neograničena prava na domaćem planu, uz snažnu potporu zapadnih zemalja, domaći vladari jačali su autokratske sisteme brutalno eliminirajući svaku političku opoziciju, posebno onu liberalnu. Tako su zatirani i svi početni procesi stvaranja srednje građanske klase bez koje demokratizacija društva nema izgleda. U skladu s njihovim interesima mijenjali su se postepeno unutrašnji zakoni (najuočljivija su, recimo, ukidanja limita za ponovno kandidiranje za šefa države), izbori su postajali formalni i farsa, otvoreno su nakon četiri i pet mandata pripremana djeca ili najbliži rođaci za nasljeđivanja na funkcijama i u onim sistemima koji nisu monarhije.

Bogaćenje i korupcija. Modeli po kojima su se u ovakvim režimima bogatile porodične oligarhije poznati su. Pljačkani su i raznim mehanizmima prisvajani prirodni i državni resursi, korupcija je postala način života i funkcioniranja, a vlast i u državama koje formalno nisu monarhije ponašala se monarhistički. Nasuprot tome, istom brzinom kojom se bogatio vrh zemlje raslo je siromaštvo stanovništva. Tempo raslojavanja društva uočljiv je podjednako u Jordanu, kao kraljevini bez ekonomskih i prirodnih blaga i resursa, kao i u Egiptu i Libiji, zemljama koje imaju i naftu i druge snažne resurse poput Sueskog kanala i turizma (Egipat).

Vojska i policija. Ove strukture snažno finansijski potpomognute, održavane i razvijane, te školovane u Americi, Britaniji i Francuskoj, postale su temeljni garant vlasti o kojoj su se posebno i dodatno brinuli tajni policijski aparati (*muhabarati*), koji su po vertikali odgovarali samo vlastodržcima. Politička prava pretvarala su se u farsu, a politika zemlje, štice interesima vojske i policije, dirigitirana je prvenstveno interesima onih snaga i geostrateških interesa izvana koji su taj sistem održavali.

Dvostruki standardi. „Sadržaj demokratije“ na prostorima Bliskog istoka određivan je na temelju dvostrukih standarda. Mnogi autori podsjećaju da Arapi nikada nisu bili u poziciji da istinski odlučuju o svojoj sudbini u skladu s proklamiranim standardima u svijetu. Demokratski principi ovdje su prvenstveno zavisili od usklađenosti s interesima međunarodnih „patrona“. U tom kontekstu često se ukazuje na slučaj Hezballaha u Libanu. Mada su izabrani u vlast zemlje na slobodnim i fer izborima održanim po svim zapadnim standardima, u utjecajnim zemljama Zapada nije im priznat ni politički ni izborni legitimitet. Primjer nije jedini.

„Kondicionalna demokratija“. U brojnim analizama često se ponavlja da su „Arapi do sada imali samo kondicionalna, uvjetovana ljudska, građanska i nacionalna prava, a ne ona koja se svugdje u svijetu nazivaju općim, osnovnim i neotuđivim ljudskim pravima“. Euforičan je osjećaj širom arapskog svijeta da su se sada počela osvajati, prvi put u arapskoj historiji, istinska, nedjeljiva i opća prava. Upozorenja da u vezi s takvom ocjenom treba malo sačekati dok se ne vide konkretni rezultati, malo ko želi da izrekne, ali i da čuje. Realnost prema kojoj je „demokratski“ samo ono što je u interesu vladara, domaćih i vanjskih, vjeruje se, pripada prošlosti. Ovaj osjećaj teško se više može suzbiti, mada čvrstih dokaza da će se pretočiti dugoročno u realnost još nema.

Palestina. Osjećaj potpune nepravde potiče i od drame koja se decenijama ne privodi kraju a jednostavno se može nazvati *Palestina*. Sada je čak i Izrael, sa stanovišta svoga, kako vjeruje, ugroženog interesa zbog arapskih pobuna prisiljen da u razmatranje činjenice zvane *Palestina* uključi nove elemente priznajući moguće nove posljedice i kontraproduktivnost nerješavanja toga pitanja. Dok je Hosni Mubarak, šef arapske države „bez koje nema ni rata ni mira na Bliskom istoku“, držao pod kontrolom „arapski bijes“ povodom Palestine, Izrael je manevrima za održavanje vječnog *statusa quo*, stanja uz postepeno prisvajanje okupiranih teritorija, mogao da se primakne cilju svojih *hardlinera* – konačnom fragmentiranju okupiranih teritorija i potom

prisvajanju cijele „povijesne biblijske domovine“. Time bi i šezdeset godina stara priča o stvaranju države Palestine otišla konačno u vjetar.

Izraelsko-palestinski problem ima dva dominantna razorna aspekta koja su utjecala na postojeću radikalizaciju arapskih masa. Jedan je da ima gotovo pet milijuna obespravljenih Palestinaca koji žive u zemljama Bliskog istoka, i nose u sebi duboko nezadovoljstvo zbog protjerivanja s vlastite zemlje, a svoja osjećanja na razne načine prenose sa sobom na prostore na kojima žive. Drugi aspekt proističe iz snažno raširenog uvjerenja u arapskom svijetu da „pravda za sve“, definirana po međunarodnim standardima, u pravilu i u principu nije primjenjiva na Arabe, muslimane i posebno Palestince, osim u onim aspektima koji eventualno odgovaraju Zapadu i Izraelu. Na Zapadu je rašireno uvjerenje da se sigurnost Izraela može dugoročno braniti praktičnim nepriznavanjem prava Palestincima na državu, te neprekidnim pokušajima održavanja postojećeg stanja silom i gaženjem osnovnih ljudskih prava Palestinaca koji, kao i velika većina u svijetu, ne negiraju jednako pravo Izraelu na postojanje u sigurnosti. Svijest o „pravima jednih i nepravima drugih“ duboko je ukorijenjena na Bliskom istoku i značajan je izvor frustracija koje se sada iskazuju raširenim buntom.

Šta su zahtjevi demonstiranja

Nakon prvobitnih, uglavnom socijalnih zahtjeva, naknadno su se jasnije kristalizirali i oni suštinski, koji su trebali imati „revolucionarni karakter“: od promjena vladajućeg sistema, preko potpune demokratizacije života i odnosa u zemlji do redefiniranja općih prava, ličnih i kolektivnih sloboda, novoga izbornog sistema, temeljnih političkih i ekonomskih reformi, preispitivanja međunarodne pozicije, odnosa i sporazuma te konačno specifičnih lokalnih pitanja vezanih za radni status, privatizaciju, dozvole, zabrane itd. Ovim zahtjevima se do sada udovoljavalo na način i uz tempo koji je zavisio od prethodnog odnosa snaga u zemlji. To je više ovisilo o snazi napadnutog režima nego od snage protesta i organizatora demonstracija. Režim u Tunisu se, recimo, raspao odmah, a predsjednik je pobjegao iz zemlje neposredno nakon početka demonstracija. Posebno brutalan odgovor snaga reda na demonstracije u srazmjeri s „tvrdoćom“ režima izražen je u Libiji, u Iranu, ali i Bahreinu, gdje Amerika ima izrazit geostrateški interes odbrane granice regije prema Iranu, zbog čega je tamo stacionirana i američka Peta flota.

Egipat

U Egiptu je Mubarak „odolijevao“ pritisku demonstiranja skoro tri sedmice, taman koliko je trebalo da nevidljive ali dobro organizirane kontrasnage profesionalno obave posao neutraliziranja demonstiranja. I nakon njegovog odlaska s mjesta šefa države vlast nije preuzeo „narod“, već najjača državna struktura – vojska. Mjesec dana nakon otpočinjanja nemira kao osnovni upaljač za unutrašnju destabilizaciju zemlje zapravo se ispostavilo pitanje naslijeđa Mubaraka. Vojska je uzdrmana idejom da prvi put u njenoj novijoj historiji kandidat za čelo države nije vojnik, već to treba biti Mubarakov sin Gamal (47), civil koji s vojskom nema nikakve veze. Vojska kao vječita kičma države, a u njoj podjednako generali iz Mubarakove generacije kao i oni mlađi, nije to mogla prihvatiti znajući da bi to bio početak kraja dominacije ove najjače i presudno važne strukture u zemlji. Ironično zvuči, ali demonstranti koji su tragom zbivanja u Tunisu pohrlili na ulice, poistovjećujući sve svoje zahtjeve s nepomirljivim zahtjevom za odlazak Mubaraka, ustvari su uradili za generale glavni posao. U slučaju Egipta, naravno, ne treba zanemariti ni evidentnu upletenost jakih zapadnih službi koje su pomogle da potpuni raspad bivšeg režima ne ugrozi njihove strateške interese u zemlji. Zato je za sada situacija u Egiptu najčistija: Mubarak je otišao, vlast generala je ostala, zapadni interesi sačuvani. Sve ostalo je samo obećanje. U kome će se pravcu odvijati procesi obećane demokratizacije, tek će se vidjeti.

Libija

Stanje u Libiji, koje je eskaliralo do krvavih sukoba, jasno ilustrira i činjenica da pokušajima organiziranja „dana gnjeva“ rukovodi opozicija iz inozemstva, poprilično nerealna u pogledu vlastitih mogućnosti i situacije u zemlji. Specifičnost Libije je i u činjenici da su zapadni naftni i investicijski interesi, posebno evropski, tamo ogromni, pa će i pritisak EU-a na Gadafija, iako formalno energičan, biti zapravo odmjeravan i prema ovim interesima. Prema razvoju situacije s početka mjeseca marta rasplet u Libiji će biti krvav, a moguća budućnost zemlje u „somalizaciji“, haosu, bezvlašću i plemenskim podjelama. Gadafi se lako predati neće. Uočljivo je, međutim, da se zapadne zemlje i posebno SAD deklarativno protive nasilnim intervencijama vojske i policije u rješavanju problema s demonstrantima, a da je i pored toga na proteste u Jemenu, Alžiru, Bahreinu, Libiji i Iranu brutalno odgovoreno čak i „živom“ municijom, pored suzavca, batina i drugih uobičajenih rekvizita u ovakvim slučajevima.

Jordan

Jordan je za sada jedina zemlja u kojoj postoji izvjestan nesklad između objektivne snage vojske i policije te brzine kojom je režim odgovorio na zahtjeve demonstranata, među kojima su i Muslimanska braća. Razumijevanje što ga je kralj Abdullah II. pokazao za zahtjeve opozicije u njezinim se vrhovima protumačilo više kao njegova slabost nego kao spremnost da se izađe u susret zahtjevima demonstranata. O tome govori neuobičajeno grubi javni napad konzervativaca na jordansku kraljicu, što je bez presedana u prošlosti Hašemitske Kraljevine. Nakon toga uslijedio je i zahtjev s demonstracija, uključujući i novog ministra pravosuđa, da se pomiluje vojnik koji je svojevremeno ubio bez ikakvog povoda sedam izraelskih učenica na obali granične rijeke Jordan. Slijedili su zahtjevi za zatvaranje barova, noćnih klubova itd., a demonstracije se nastavljaju i dalje svakog petka, sve brojnije i brojnije.

Usprkos svakodnevnim nastojanjima u zemlji da se situacija prikaže mirnom i stabilnom, jasno je da „islamisti“ i konzervativci raznih provenijencija nastoje iskoristiti ovaj navodni „revolucionarni trenutak“ kako bi se u zemlji etablirali dugoročno na način koji im nije bio omogućen do sada. U tom smislu oni i djeluju suptilnije, računajući sa činjenicom da u biračkom tijelu imaju značajno uporište koje treba samo „legalizirati“ u novom izbornom zakonu, na kojem insistiraju, te raspisivanjem novih izbora, iako su prethodni održani prije nepunih pet mjeseci.

Ko su pokretači demonstracija

Odgovor na ovo pitanje, jedno od ključnih za razumijevanje pozadine, uzroka i posljedica demonstracija nije moguće generalizirati iz dva razloga. Prvi je zato što pokretačke snage „narodnog revolta“ nisu po svojim izvornim profesionalnim, socijalnim ili političkim obilježjima istovjetne u svim zemljama. Drugo, zato što do kraja još uvijek nije jasno, od zemlje do zemlje, ko su i da li su demonstranti od početka organizacijski uvezani i programski ujedinjeni. Odgovor nije jedinstven ni u pogledu istinskih motiva organizatora demonstracija, ni mogućih centara iz kojih djeluju pokretači bunta, eventualno poznati širim masama. Na mjestima demonstriranja uočljivo je da ni učesnici demonstracija nisu jedinstveni u načinu i metodama iskazivanja nezadovoljstva. Veoma je teško identificirati jezgra iz kojih bi se mogli regrutirati „legitimni predstavnici“ demonstranata u kasnijoj fazi mogućih pregovora s vlastima. Iako je jasno da je pitanje kapaciteta i pregovaračkog legitimiteta predstavnika demonstranata jedno od ključnih za rezultate eventualnih pregovora s vlastima, ova karika se do sada pokazala kao jedna od najslabijih u cijelom konceptu pokušaja radikalnih promjena u zemljama u kojima su se dogodile demonstracije.

U početnoj fazi izuzetak je opet bio u Jordanu gdje su se tokom mirnih okupljanja kao pokretači i vođe bunta pojavili predstavnici sindikata i Muslimanska braća, odnosno njihovo političko krilo, legalna parlamentarna stranka Islamski akcioni front (IAF). S njima se ubrzo poslije prvih demonstracija sastao kralj Abdullah II. i mnoge od njihovih zahtjeva uvažio. Međutim, 18. februara, kada je i u Jordanu prvi put došlo do fizičkog obračuna različitih frakcija među demonstrantima, zanimljivo je da niko, ni vlasti ni mediji, nije znao ko su izazivači nereda.

U Tunisu je pokret krenuo spontano i doslovce s ulice da bi se ubrzo pokazalo kako ne postoji ni konzistentan plan za dugoročne promjene u zemlji, ni organizirano jezgro koje će jasno i precizno definirati ciljeve, što je državu uvelo u postojani haos i dezorganizaciju, pa mnogi traže izlaz u bijegu iz zemlje.

U Egiptu je ubrzo poslije početka demonstracija bilo izvjesno da neke bivše, opozicijske, liberalne strukture, uz prisustvo Muslimanske braće i drugih vjerskih i socijalnih organizacija i grupacija, uključujući i kršćane Kopte, uspijevaju do izvjesne mjere artikulirati ciljeve pobune. Ipak, pokazalo se da je potpuno koncentriranje na odlazak Mubaraka skrenulo do kraja demonstrante sa suštinskog pravca jer eliminiranje lidera bivšeg režima ne znači automatski i promjenu režima. Čini se da lideri otpora nisu do kraja shvatili da vojska nije krenula protiv njih iz obzira i sentimentata, već naprosto zato što su demonstranti za tu istu vojsku odigrali najznačajniji zadatak – svrgavanje Mubaraka koji im više nije odgovarao.

U Iranu su na ulici ponovo predvodili studenti i intelektualci, u Bahreinu većinski šiiti koji demonstriraju protiv manjinskog represivnog sunitskog režima, u Jemenu studenti i separatisti s juga zemlje, a svi zajedno protiv vlade i vladara što je na čelu zemlje 32 godine. U Libiji su organizatori uglavnom iz emigracije. Ton nemirima u Alžiru daju organizacije *Pokret za kulturu i demokraciju*, *Nacionalna koordinacija za promjene i demokraciju* i *Liga za ljudska prava*. Pozivima na proteste odazvala se i zabranjena stranka Islamski front spasa (FIS), čiji je lider broj 2 Ali Belhadj uhapšen još 11. februara. Ipak, svi su oni, manje-više, svjesno ili nesvjesno umiješani u internu rivalsku borbu za buduću vlast između predsjednika Abdela Aziza Bouteflike (73) i njegovih pristaša, i mlađeg šefa Vojnog direktorata za obavještajne poslove i sigurnost (DRS) generala Mohameda "Toufika" Mediene.

Demokracija ili islam – lažna dilema

Poprilično vještački i ciljano konstruirana, ali široko u svjetskoj javnosti nametnuta povodom aktualnih zbivanja, jeste dilema „demokracija ili islam“. I mimo ovih zbivanja ova dilema svijetom kola već duže vrijeme, a njeno sadašnje agresivno nametanje nije iznenađujuće. Pred ovom dilemom u novijoj historiji prvi put se našla Francuska uz izbore u Alžiru decembra 1991. godine. Islamski front spasa (FIS) dobio je prvi krug izbora, a Francuska je tragom spomenute logike malo kasnije snažno podržala vojni udar u Alžiru. Slična logika pobijedila je kasnije nakon izbora u Libanu, gdje je Hezbollah po svim kriterijima zapadne demokracije ušao u parlament i vladu, ali mu je uz ime ostala odrednica „teroristička organizacija“. Minulih mjeseci Liban je ozbiljno destabiliziran pričom o nalazima UN-ovog tribunala o ubojstvu Rafiq Haririja. Na izbore Hamasa u Gazi primjenjuje se isti poučak.

Na njenim temeljima ustanovljena je i dilema u vezi s Egiptom do pobune: sekularna policijsko-vojna država ili „islamisti“. Pojednostavljeno – Mubarak ili Muslimanska braća! Dr. Ian Buruma, profesor na katedri za demokraciju i ljudska prava *Bard Collegea* u New Yorku, ovim povodom kaže kako je spomenuta poruka bila „dovoljno uporno i dugo lansirana da na njenom tragu zapadnim vladama, a posebno Americi, nije bilo teško neprekidno nastavljati obasipanje novcem i oružjem Mubaraka kao i ostalih saveznika“. Stvoren je crno-bijeli zaključak kojemu se malo ko suprotstavljao: *islam je prijatna demokracija*. I na tome je i pitanje: smije li se prihvatiti demokracija

ako ona općeprihvaćenim mehanizmima i principima uvede u vlast islamiste?

Naravno, realnost kazuje da tamo gdje religijske organizacije, institucije i stranke preuzmu vlast, demokracija nema previše prostora, mogućnosti ni šanse. Klerikalizam svake provenijencije, historija je pokazala, sklon je diktaturi, ali to nije ekskluzivni specijalitet islama. To ujedno ne znači da političke partije čiji su programi utemeljeni na vjerskim principima ne mogu biti demokratske i konstruktivne u vlasti. Kršćansko-demokratske stranke u Evropi nisu predstavljale opasnost po demokraciju kao što u Turskoj ne predstavlja Stranka pravde i razvoja.

Zbog svega ovoga općenito utvrđene činjenice da u slučajevima Tunisa, Egipta, Jemena, Libije, Bahreina pa i Alžira islamističke stranke nisu bile predvodnice bunta dobijaju na dodatnom tumačenju. Podjednako kao i to da se ni u jednoj zemlji bunta do sada nije profilirao ni izbliza prepoznatljiv neko kao što je svojevremeno bio Homeini u Iranu. Velika većina demonstranata u arapskom svijetu koji su izašli na ulice inspirirana je vjerom i vjerovanjem, ali to ne znači da su spremni radikalizirati mehanizme budućih sistema na temeljima klerikalizma.

Jasno je da su Muslimanska braća veoma utjecajna, međutim, podjednako je izvjesno da je njihov utjecaj prvenstveno u socijalnoj sferi, da su taj utjecaj stjecali na terenu koji im je ostavila totalitarna država nebrigom za životne probleme svojih građana. Oni sasvim izvjesno nisu Al-Qaida za koju je svaki nemusliman neprijatelj. Muslimanska braća u sadašnjem trenutku žele u vlast, ali ne žele potpunu vlast u svojim rukama. Razlog je podjednako u činjenici da oni nemaju ni infrastrukturu, ni kapacitet, ni organizacijske i kadrovske potencijale da preuzmu vlast u zemlji poput Egipta ili Jordana, jer to znači odgovornost za temeljne reforme, ekonomske, političke i demokratske koje su demonstranti ispostavili kao zajednički cilj. Isto tako, oni su dovoljno realni da znaju kako bi s njihovim dolaskom na vlast toj istoj vlasti bila zatvorena mnoga vrata u svijetu, posebno na Zapadu, bez kojeg se ne može dugoročno računati na ekonomsku stabilnost.

Na drugoj strani, negiranje njihovog prava da uđu u vlast ukoliko to rezultati na „slobodnim i fer izborima“ budu tražili, značilo bi negiranje realnosti i principa, te neminovnu upotrebu sile kako bi se taj tok procesa spriječio, što bi samo dovelo do nove, vjerovatno mnogo teže erupcije nezadovoljstva, uz mnogo drastičnije posljedice po „izvanarapske interese“ u arapskom svijetu. Ta vlast iz niza razloga, možda, ne bi bila demokratska po zapadnim standardima, posebno ne zato što ne bi kao do sada *bjanko* branila interese drugih sistema i država, tamošnje modele i doktrine, ali nema mnogo racionalnih elemenata na temelju kojih se može *apriori* kazati da će biti manje demokratska i manje na strani ljudskih prava od postojećih ili dosadašnjih vlasti. Alžirski vojni udar 1992. godine skinuo je islamiste, ali je doveo do građanskog rata u kojem je smrt našlo 200 hiljada ljudi.

U sadašnjoj fazi razvoja događaja promjenama se ne traži formiranje ekskluzivno islamskih država, već se kao zahtjevi ističu demokratizacija društava i država, više sloboda, izborna transparentnost, ljudska prava itd. Radikalno gušenje ovih pokreta i njihovih zahtjeva kao posljedicu može imati novo „razumijevanje“ za svaku vrstu ekstremizma, uključujući i vjerski.

U kome pravcu se događanja mogu dalje razvijati

Sva događanja na ulicama arapskih gradova dešavaju se s razlogom, pa zato nisu ni posebno neočekivana. Uočljivo je, međutim, da je eksplozija osjećanja kako se realnost može preokrenuti prostim buntom na ulicama drastično raširila lepezu ciljeva koji se žele postići. I pored svih posebnosti, smjena postojećih vlastodržaca zajednički je zahtjev u gotovo svim državama u kojima su pokrenute demonstracije. Pri tome je malo gdje, ili nije još nigdje, otvoreno pitanje u kome pravcu suštinski, institucionalno i ustavno treba započeti reforme. Doduše, osim formalno u Egiptu i institucionalno u Jordanu, demonstranti nigdje još nemaju pristanak vlastodržaca za ovu vrstu razgovora. Teško će ga i biti. Ipak, u političkom mentalnom sklopu Arapa dominantno

rješenje je vladar, jak čovjek na čelu države, što praktično znači monarh ili „apsolutist“ u tzv. predsjedničkom sistemu. Da li je to i najbolji model koji odgovara demokratskim horizontima koji žele da se otvore demonstracijama? O parlamentarnom sistemu, naprimjer, malo ko razmišlja i raspravlja. „Sindrom faraona“, kako je ova činjenica nazvana u krugovima liberalne opozicije u Egiptu, može lako dovesti do novog usredotočenja na ličnost, a ne na traženu disperziju demokratskih prava i ovlaštenja u institucije, prije svega na legalno izabrani parlament kako se ne bi dogodilo „ponavljanje historije“.

Drugi je uočljivi problem, i u Tunisu i u Egiptu, ideja da tzv. prijelazne vlasti uđu u proces pripremanja amandmana na dosadašnji ustav, pa tek onda da se ide na izbore, umjesto da prvenstveni zadatak prijelaznih vlasti bude prvo i isključivo organiziranje demokratskih izbora na temelju kojih će izabrani parlament učiti u promjene ustava i drugih zakonskih akata.

Jedan od „amortizirajućih“ faktora u rješavanju stanja nastaloga buntom može biti i moguće ubrzano rješavanje palestinskog pitanja, za što su, očigledno, sada nešto motiviraniji i u Izraelu, odnosno među izraelskim političkim i društvenim snagama koje trezveno procjenjuju mogućnosti održavanja mira kao strateškog interesa za Izrael. Nažalost, odluke poput posljednjeg veta SAD-a u Vijeću sigurnosti UN-a te zaključak aktualnog vrha u Izraelu da ostanak vojske na vlasti u Egiptu garantira *status quo* u poziciji Izraela mogu biti presudni za daljnje blokiranje u traganju za rješenjem palestinskog pitanja. Očigledno je da se i u slučaju izraelsko-palestinskog pitanja stvari naprosto moraju pomjeriti s mrtve tačke jer bi svaka druga situacija, ako ne odmah, a ono dugoročnije, na dramatičan način mogla otežati sigurnosnu poziciju Izraela u regiji, kao što je očigledno da će uvjeti pod kojima će se o tome pregovori voditi sutra biti mnogo složeniji i za SAD, i za Izrael, i za snage spremne za pregovore kod Palestinaca, nego što su bili jučer.

Jedna od najčešće spominjanih budućih prijetnji na Zapadu jeste da će „novi režimi“ odustati od *Sporazuma između Egipta i Izraela u Camp Davidu*, što bi navodno otvorilo puteve za nove ratove s Izraelom. Mnogo je razloga zbog kojih je izvjesno da od spomenute prijetnje nema ništa. *Sporazum iz Camp Davida* osnovni je i najznačajniji stup na kojem počiva geostrategija SAD-a i Zapada na Bliskom istoku. To Egipat niti hoće niti može rušiti. Egipat nema nikakvog posebnog i vitalnog interesa da ratuje ponovo s Izraelom (teritorije, granice, energija, voda itd.). Nije uopće izvjesno da bi sutra neka egipatska, čak i izrazito „islamistička“ vlada u Egiptu mogla motivirati Egipćane da po peti put ratuju i ginu za „arapsku stvar“, dok većina drugih režima to posmatra sa strane. Pored i iznad svih ovih pragmatičnih razloga stoje činjenice da je mir s Izraelom strateški interes Egipta, kao što je i mir s Egiptom strateški interes Izraela. Egipatski generali i drugi oficiri ove generacije neće ići u rat s Izraelom i zbog toga što su već odavno dio američke vojne strukture koja ih financira, oprema, školuje i naoružava. Sasvim praktično, njihov rat s Izraelom u današnjim okolnostima unaprijed je osuđen na poraz i zato što je kompletna vojna mašinerija Egipta tehnički presudno ovisna od Amerike. Uostalom, i u postojećoj konstelaciji odnosa pitanje je hoće li Egipat ubuduće moći onako tijesno i „partnerski“ sarađivati s obavještajnim sistemom Izraela, hoće li moći onako tvrdo i bez rezerve učestvovati u blokadi Gaze, hoće li moći na podjednak način kao do sada biti dio alijanse protiv Irana zajedno s Amerikom, Izraelom i Saudijskom Arabijom. Konačno, hoće li baš moći polutajno kao do sada prodavati Izraelu zemni gas za cijenu koja je daleko ispod svjetske cijene, a nauštrb gladnih usta u svojoj zemlji.

A u slučaju Izraela, u kojem pomno analiziraju sve ove elemente, sve drugo može biti diskutabilno osim jedne činjenice: Arapi s Izraelom mogu izgubiti još deset ratova u bližoj ili daljoj budućnosti i stvari će ići dalje. Izrael ne smije izgubiti ni jedan jedini, jer poslije tog poraza za njih ništa više neće biti kao prije.

Zaključak: zajednički imenitelj je „novi duh otpora“

U trenutku izrade ove analize niko pouzdano ne može predvidjeti koji su krajnji dometi pokrenutoga i evidentno značajnog vala nezadovoljstva u arapskim zemljama. Bez obzira na činjenicu da na neki način jeste u pitanju *domino efekt*, jasno je da su pokreti od zemlje do zemlje različito dimenzionirani, različito organizirani, izvode se u drugačijim okolnostima u odnosima snaga između demonstranata i postojećih režima. Zajednički imenitelj im je, ipak, potpuno novi *duh otpora* postojećim sistemima, načinu života, osjećanju podređenosti i neslobode. Temeljno je novi moment narasli pobjednički osjećaj da je definitivno sa šutnjom gotovo i da izlazak na ulicu i proteste više niko ne može sprečavati kao ranije.

Na ulice arapskih gradova demonstranti danas izlaze raznim povodima. Proteste organiziraju radnički sindikati, studenti, farmeri, beduini, zanatlije, pravnici, zaposlenici na aerodromima... Ulica je postala mjesto „širenja demokracije“ i taj novi duh teško će uskoro biti smiren. On je značajnim dijelom plod osjećanja „oslobađanja“ od stega režima, ali i odsustva institucija i prakse utjecaja na sistem demokratskim putem. Sve to govori i o zadacima onih koji treba da se pozabave sadržajem demokratskih reformi ubuduće, ali je i znak da će državne institucije, nespremne i nenavikle na reakcije potaknute sa strane, znati da odgovore na najnovije izazove ne baš uvjerljivo artikulirane na mnogim demonstracijama.

Veoma uočljiva nova i već djelomično osvojena sloboda tiče se medija u pojedinim zemljama u kojima je pokrenut „narodni bunt“. U Jordanu se u pojedinim dnevnicima pojavljuju članci praktično nezamislivi do prije mjesec dana. U njima se uopćeni režim (još uvijek ne direktno *kralj*) najdirektnije optužuje za „kolaboraciju s Amerikom i Izraelom“, otvaraju se pitanja vanjskopolitičke orijentacije države, načina konstituiranja unutrašnje politike itd.

Novi moment i u Egiptu, i u Jordanu, i u nekim drugim državama (Tunis, Alžir) jeste izlazak iz svojevrzne ilegale na javnu scenu islamističkih organizacija i pokreta čije je učesće u javnom i posebno političkom životu tih zemalja bilo u najmanju ruku limitirano, a njihovo djelovanje manje ili više odvojeno od medija. Uočljivo je, međutim, da se u zemljama arapskog svijeta na ovu činjenicu za sada ne obraća nikakva posebna pažnja i pridaje joj se mnogo manja važnost u smislu „velikog zaokreta“ nego što se na nju gleda u gotovo svim zapadnim analizama aktualnih arapskih zbivanja. Sasvim formalno, plebiscitarni zahtjevi usmjereni izrazito ka demokratizaciji nisu na liniji zalaganja za jačanje utjecaja konzervativnih snaga. Kako će se one miriti s time, i hoće li, pokazat će vrijeme veoma brzo.

U zaključku i pitanje: *Ima li Zapad u aktualnim prilikama želje, volje i spremnosti, da li je uopće strukturiran politički i ekonomski tako da može ući u proces preispitivanja opstojnosti vještačke ali rasprostranjene dileme u vezi s „ostatkom svijeta“ – demokracija ili sigurnost?* Mnogo je razloga za vjerovanje da je na tome planu i ključ za osiguravanje prosperitetnije budućnosti za sve i na Bliskom istoku. Očigledno je da nove okvire traži i dosadašnji princip na kojem su se zasnivali sistemi zaštite parcijalnih interesa, a preko brutalnog žrtvovanja demokratskih principa i poštivanja osnovnih ljudskih prava onih od kojih se tražilo poštivanje tih interesa.